

12 Eylül ve Kültür

Aydın Çubukçu

Kültürün çok fazla sayıda tanımının yapılmış olması, onun iyi anlaşılmasını sağlamamış olmasından çok, işaret ettiği toplumsal olgu, durum ve ilişkinin çok fazla ve değişen görünümlerinin olmasıyla ilgilidir. Her tanım çabasının ayrıca farklı disiplinlere, farklı ideolojilere, farklı ihtiyaçlara bağlı olduğu da düşünülürse, çokluğun belirsizlik yaratan bir sorun olarak görülmesinin pek de doğru olmayacağı sonucuna ulaşılabilir. Aynı biçimde, sorunun çözümünün tek ve kapsamlı bir tanıma ulaşmakta görülmesi de doğru değildir. Önemli olan, kültür kavramının araştırma-inceleme sürecinde tutarlı bir bağlam oluşturabilir kapsamda olmasıdır.

Örneğin politik sorunlar, sınıf ilişkileri ve çatışmaları söz konusu olduğunda, kavramın antropoloji, sosyoloji ya da doğa bilimleri içinde yapılmış tanımları fazla işlevli olmayabilir. Alanın kendisine özgü hareket ve ilişki biçimlerine uygun bir tanım gerekir. Diğer yandan bu tanım, daha ortaya çıkış sürecinde

bir mücadelenin işareti ve sonucu da olacağından, bizzat kendisi bir hareket öznesi işlevi kazanabilecektir.

12 Eylül gibi, her bakımdan toplumsal hareket ve ilişki biçimlerini müdahale nesnesi olarak değerlendiren, bu arada kültürü de özel plan ve programlarla gündeminde tutan bir rejim söz konusu olduğunda, bu özellik oldukça somut bir hal almaktadır¹.

Kültür kavramının kapsamında bulunan nesnel toplumsal olgular ve ilişkiler, tarihsel oluş koşulları ve olağan toplumsal hayatın dokusunda tuttukları yer bakımından, kolayca politik yönlendirmelerden etkilenmeyecek bir kalıcılığa ve sağlamlığa sahip gibi görünürler. Gerçekten belki efsaneler/masalalar yoluyla aktarılmış, töre biçimini almış; umutları, alışkanlıkları, inançları, değer yargılarını ve bütün bunların yaygınlığı ve etkisi ölçüsünde geneleşmiş ve kendisine özgü egemen biçimini bularak kültür halini almış olan toplamını

politik bir kararlarla değiştirmek ya da doğrudan politikanın bir aracı olarak kullanmak olanaklı değildir. Ama politikanın kendisine özgü etkinlik biçiminin, kültürü en azından yeni bir içerikle doldurmayı deneyebileceği, hazır araçları kendi eyleminin unsuru olarak kullanmak isteyeceği 12 Eylül deneyi ile görüldü.

Politikayı yalnızca siyasal iktidarın ele geçirilmesi ya da korunması için yürütülen bir etkinlik olarak tanımlamak, tarihte ve gündelik yaşamda oynadığı rolü anlamayı güçleştirir. Politika, tarihsel eylemi içindeki bir sınıfın, kendi sınıf ilişkilerini ve amaçlarını genelleştirme ve buna göre bütünsel kılınmış bir dünya yaratma girişiminin en arınmış, en örgütlü biçimidir. Özellikle 'özel çıkarı, genel çıkar olarak' göstermeyi ve böylece yönetilenleri, yönetenlere benzer kılmayı -kendine yabancı olmadığı duygusunu yaratmayı- amaçlaması bakımından kültürle dolaysız olarak bağlantılıdır.

Her politik rejim gibi 12 Eylül rejimi de güncel ya da konjonktürel kültür oluşumları ve eğilimleriyle kendi etkinliği arasında çok yönlü etkileşimler bulunduğunu görüyor; bunları yönlendirmek, kendi denetimi altında tutmak için özel politikalar geliştiriyordu. Diğer yandan, her politik iktidar gibi 12 Eylül rejimi de, toplumun verili kültürel oluşumlarıyla beslenmek ya da amaçları için onların içinde hareket etmek zorundaydı.

Bunu, 12 Eylül'ün kültür politikasının iki yönlü gelişmesine bakarak anlayabiliriz: Birincisi, doğrudan doğruya rejimin ihtiyaçlarının biçimlendirdiği ve belli bir politikaya göre düzenlenen hiyerarşik, planlı yaptırımlar ve yönlendirmeler; ve ikincisi, bütün bunların dolaylı sonuçları biçiminde doğan ve politik yönlendirmelerle bağıntısı ancak bir dizi soyutlamayla kurulabilecek olan 'kendiliğinden' etkilermeler ve sonuçlar.

Milli Güvenlik ve Kültür

12 Eylül'ün yönetimi, kendisini *Milli Güvenlik Konseyi* olarak adlandırmıştı. Bu adlandırma, günümüzde de geçerliliğini koruyan, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin görev ve yetkilerini tanımlayan 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanununda kapsamı belirlenen 'milli güvenlik' kavramından çıkarılmıştı: 'Devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletler arası alanda, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dahil, bütün menfaatlerinin ve akdi hukukunun her türlü dış ve iç tehdide karşı korunması ve kollanması'.

Milli güvenlik kavramı, 'düzen', "bütünlük", "menfaat" ve "tehdit" kavramlarıyla yakından bağlantılı kılınmışken, görev ve yetkilerin de,

'koruma' ve 'kollama' deyimleriyle tanımlanması, kendi içinde tutarlı bir sınırlama izlenimi yaratmaktadır. Ne var ki 12 Mart yönetiminin bir eseri olarak 2 Aralık 1972 gün ve 7/5405 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe giren Milli Güvenlik Politikasının Esaslarının bir paragrafında, aynı kavramla birbirine bağlanan kurum ve işlevlerin sınırının oldukça geniş tutulduğu görülmektedir: 'Türk kültürü ve sanatı araştırılmalı, değerlendirilmeli ve yurt sathına yayılarak topluma tanıtılması sağlanmalı, özellikle Türk sanatı ve müziği, ulusal görüş ve duyusu aksettirecek şekilde geliştirilmelidir. Kültürel kalkınma perspektif plan ve uzun vadeli planlarla gerçekleştirilmelidir.'

Yasanın gereğinin, Milli Güvenlik Konseyi tarafından nasıl ele alındığına dair belirtileri, Konsey tarafından oluşturulan 'Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu' içindeki tartışmalarda görebiliriz. Söz konusu tartışmalar, kuşkusuz kültür politikasının içeriğini göstermiyor. Ancak Konseyin genel eğilimlerini ve beklentilerini, onun tarafından atanmış üyelerin görüşleri aracılığıyla az çok kestirmemize olanak veriyor. Şurası da önemli ki, o zamana kadar 'yapısal açıdan birer kurumlaşmış kültür unsuru olan din, ahlak, hukuk, ekonomi, politika, basın yayın ve kitap gibi konuların yeniden araştırılması' görevi, Devlet Planlama Teşkilatından alınarak, bu kuruma devrediliyordu.

Erbil Tuşalp, *Eylül İmparatorluğu* adlı kitabında, kurum içindeki tartışma tutanaklarının bir bölümünü yayınlamıştır. 'Endüstrileşme ve sanayileşme olgusu maddi kültür unsurlarına hız ve ağırlık kazandırdıkça, insanların maddi olmayan kültürü ihmal etmesine sebep oldu. 20. Yüzyılda, yeni bir insan tipi, alışılmışın dışında değişik bir şahsiyet tipi doğdu... Pragmatist, hayatı umursamaz, mütecaviz, otoritesiz, devleti umursamaz, milleti düşünmez, yanlış adeta inanç edinmiş bir insan tipi doğdu. Bu tür insanlar, milli kültür bütünlüğünden kopmuş gibidirler. ... Bunlarla ne yapılmak isteniyor? Bu tip insan örnekleri ile, milli bütünlük, milli kültür değerleri dağıtılmak, bir insan yığını yapılmak isteniyor. O halde basın yayını, müelliflerimiz, sözü edilen kötü örnek tiplerinin karşısına gerçek milli şahsiyetlerimizin yazılı abidelerini dikmelidirler. Gerçek şahsiyetin teşekkülü ve tekamülü tezini eserleriyle savunmalı, yaşatmalıdır. Bu müellifler, taltif ve teşvik görmelidirler' ... 'Ne kadar bazı vatandaşlarımızı Türk kabul etsek de, onlar kendilerini bizden saymıyorlar. O zaman Müslümanlık fikrinden hareket edebiliriz. Bunun laikliğe aykırı bir tarafı yoktur. Zümre ve gruplara göre hitap etmek gerekecektir.'

Bu ilkeliklerle dolu düşünceleri, bir eylem programı olarak uygulamak için Kültür Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Genel Müdürlüğü, Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü,

Yükseköğretim Kurumu kanunla görevlendirilmiş kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, oluşturulan politikaların uygulanmasından, bütün devlet kuruluşları ve kamu görevlileri yine yasayla, derece derece sorumlu kılınmışlardır.

Milli Güvenlik Politikası, 12 Eylülle birlikte geniş ölçekli bir toplumsal proje halini almıştır. Bu bağlamda kültürün de, Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu ile Milli Güvenlik Politikasının Esasları içinde değerlendirilmesi belki de, 12 Eylül'den sonra egemen olan kültürel atmosferin anlaşılmasının anahtarını oluşturmaktadır. Böylece Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez, Milli Güvenlik ve Kültür kavramları arasında dolaysız bağlar kurulmuştur.

Politikanın Ana Hedefi: Politika

12 Eylül rejiminin önde gelen kültürel hedefi, devletin kuşattığı alanlar dışında politika yapılmasının engellenmesi olarak özetlenebilir. Apolitizasyon programının uygulanması; siyasi partileri, sendikaları, dernekleri, kısacası her türden toplumsal örgütlenmeyi politik faaliyetin dışına sürerek başladı, sonra da derece derece, bütün halkın politikadan soğutulması, genel olarak yönetim ilişkilerine karşı ilgisizleştirilmesi planı üzerinde yürütüldü. Özellikle işçilere ve çalışan halka yönelik bu propaganda ve eylem programının başlıca içeriğini ve hedeflerini özetleyen ve her fırsatta -miting meydanlarında, radyo ve televizyon programlarında, basında- tekrarlanan ana tezler şunlardı: "Düzen değiştirilemez"; "hak ve hürriyetlerin korunması için hak ve hürriyetlerin kısıtlanması gerekir" (ya da "demokrasinin çoğu zararlıdır"); "demokratik bir ülke olmamız için, önce zengin ve kalkınmış bir ülke olmamız gerekir"; "politikacılar ve sendikacılar, kendi çıkarlarından başka bir şey düşünmezler"; "aydınlar, halka tepeden bakan zararlı kişilerdir"; "geçmişe (12 Eylül öncesine) dönülemez, yarın bugünden farklı olmayacaktır"... Buna bir de tarih görüşü eklenebilir: 'Dün de ancak bugün gibi anlaşılacak!'

Yorgun Savaşçı, Kemal Tahir'in romanından, Halit Refiğ eliyle televizyon dizisi halinde filme alınmıştı. Aslında, Kurtuluş Savaşı sürecinde halkın rolünü silen, ordunun ve bürokrasinin etkinliğini yücelten bir içeriği vardı. Bu özellikleriyle dönemin ruhuna da çok aykırı olmadığı düşünülerek herhalde, TRT tarafından yayınlanacağı açıklandı. Sonra, yayın ertelendi. Epeyce bir zaman beklendikten sonra, dönemin Başbakanı Bülent Ulusunun imzasıyla TRT Genel Müdürlüğü bilgilendirildi: 'TRT tarafından çekimi tamamlanan *Yorgun Savaşçı* adlı TV dizi filmi, Genelkurmay Başkanlığı ve Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliğinden

oluşturulan bir heyet tarafından 10, 13 Haziran 1983 günlerinde seyredilmiş olup, heyetin tanzim ettiği ve filmin kamuoyuna gösterilmesinin sakıncalı olduğuna dair tutanak ektedir.' 'İstikbalde, bu filmin televizyondan yayınlanma ihtimalini önlemek maksadıyla, filmin asıl ve kopyaları, Başbakanlıktan, Milli Savunma ve İçişleri Bakanlıklarından, Tanıtma Müsteşarlığından birer yetkili temsilcinin iştirakiyle oluşturulacak bir heyet önünde yakılacaktır.'

İdam kararının ve infaz biçiminin açıklandığı yazının, gerekçe bölümünde, tarihe bakışın ancak o günkü politikaların gerektirdiği biçimde olması zorunluluğu dile getiriliyordu.

Kültür politikasının uygulanmasında kendilerini açığa vuran ana temaların, özellikle zaman ve hareket kavramları ekseninde toparlanabilecek nitelikte olması anlamlıdır. Bir bakıma, Amerika'da Reaganizm, İngiltere'de Thatcherizm olarak doğan ve dünya çapında neo-liberalizm olarak yaygınlaşan politikaların, bağımlı her ülkede kendilerine verimli topraklar bulmaya başladığı bir dönemde, yeni kültürel biçimlendirme politikalarının da bu iki kavram ekseninde örülmesi kaçınılmazdı. Bura-da önemli olan, toplumsal hayata ilişkin her şeyin toplumun dışında; ya-şayan, çalışan insanların üstünde güçler tarafından belirlenmesinin ne-redeyse doğa yasası hükmünde olduğunun kabul ettirilmesi idi. Tarihin başlıca hedeflerden birisi olarak seçilmesinin anlamı buydu. Atatürk Yüksek Kurumunun belgelerinde milli bütünlüğe zararlı insan tipinin bi-rileri tarafından yaratıldığı, buna karşı başka bir tipin çıkarılması gerektiği düşüncesi, tarihin kim tarafından yapıldığı ve yapılacağı sorusuna da verilmiş bir cevaptır aslında. 'Bunlarla ne yapılmak isteniyor?' denilirken, açıkça o tipi yaratıp milletin arasına salan bir takım güçlere dair tespitlere dayanılmaktadır! Tarih, öyle başıboş, ne yapacağı belli olmayan, kim bilir kimin tarafından güdülen yığınların eline bırakılamayacak kadar önemlidir!

Aynı açıdan bakılınca, rejimin kendi zamanını donmuş ve değiştirilemez bir zaman olarak tanımlaması da kaçınılmaz olacaktır. Düne dönülemez, yarına geçilemez, burada kalınacak!

Daha sonra, Yeni Dünya Düzeni teorisyenlerince dile getirilecek olan tarihin sonu kavramı, önce bu topraklarda pratik gerçeklik olarak dayatılmıştır.

Darvinizme Saldırı

12 Eylül'ün kültür programları üzerinde, dönemin en faal kuruluşlarından biri olan sağcı Aydınlar Ocağı'nın etkisi biliniyor.

Aydınlar Ocağı'nın o dönemdeki başlıca hedeflerinden birisi, Milli Kültürün asli unsurları olarak sayılan, âdet, örf, gelenek-görenekler ve dinin, diğer bütün unsurların (eğitim, politika, hukuk, sanat ve edebiyat vs.) biçimlenmesinde temel rolü oynamasının sağlanmasıydı. Okullardan Darvinizm'in kapı dışarı edilmesi, bunun zorunlu başlangıç noktalarından birisi olarak görülüyordu. Ocağın etkili teorisyenlerinden Ahmet Kabaklıya göre evrim teorisi, öğrencileri devrim teorisine götüren merdivenin ilk basamağıydı; onları daha ilkökul sıralarından başlayarak anarşistlerin kucacağına doğru itiyordu. Tartışmanın diğer tarafında, Cumhuriyet gazetesinde toplanabilmiş bir grup aydın bulunuyordu. (Bozkurt Güvenç, Gencay Şaylan, İlhan Tekeli, Şerafettin Turan...) Ama onların da başlıca referansı, tıpkı Konseyinki gibi Atatürk devrim ve ilkeleri idi. Şu farkla ki, Konsey devrim sözcüğünü yasaklamış ve inkılap sözcüğünün kullanılmasına karar vermişken, onlar hâlâ Atatürk devrimlerinden söz ediyorlardı. Oklar Konseye değil, Aydınlar Ocağı'na çevrilmişti.

Konsey, bir süre ortamı kolladıktan, tartışmaları izledikten sonra, denge gözeterek okullarda evrim teorisinin yanı sıra yaratılış teorisinin de okutulmasına karar verdi. Teori, biyoloji kitaplarına girdi ve hemen aynı anda orta dereceli okullarda din dersi zorunlu hale getirildi.

Darwin'e karşı savaşın, tarih konusunda takınılan özel tutumla bir ilişkisi olduğunu söyleyebiliriz. Sorun, evrim teorisinin insanla maymun arasında "tuhaf, ayıp, günah" ilişkiler kurmasından çok, genel olarak maddenin özel olarak da toplumun ileriye doğru hareket ettiği düşüncesine bağlanabilmesiydi. Eğitim ve kültüre dinsel ağırlıklı müdahalenin asıl nedeni, dinin, toplumsal muhalefete karşı bir kalkan ve toplumsal uyanışın önünü kesecek bir barikat olarak değerlendirilmesinde yatıyordu ve bu da tarihte kitlelerin rolü anlayışına karşı savaş programıyla uyumluydu.

Üniversiteler ve Diğer Bütün Kuvvetler...

12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında, üniversitelerin toplumsal muhalefet odakları olarak üstlendikleri role kesin olarak son verme gibi bir amacın güdüldüğünü görmek o kadar zor değil. Üniversite, kolluk kuvvetlerinin daimi karargahı haline getirilirken, üniversitelerin siyaset ve toplum ilişkilerinden tümüyle yalıtılması için yönetsel önlemler de

alındı. Öğrencinin hangi ilkelerle eğitimden geçirileceği, öğretim standartlarının neye göre belirleneceği, bu andan itibaren 'milli güvenlik' kavramı açıdan tanımlanır oldu.

1981 tarihli ve 2545 sayılı Yükseköğretim Kurumu Yasası'nda, öğrencilerin yetiştirilmesinin esaslarında, Atatürkçü ve Türk milliyetçisi kavramı ana eksenini oluşturmaktadır. Bunu, Türk olmanın gururu izlemektedir. Türk milletinin milli, ahlaki, insani ve manevi kültürel değerlerini taşıma ikinci sırada yer alırken, bilimsel düşünceye sahip olma ise 5. maddeye konulmuştur.

Öğrenciler 'ülke ve millet sevgisiyle dolu olacak, Türk milletinin milli ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini, Türk olmanın şeref ve mutluluğunu taşıyacaklar'dır! 'Atatürk inkılapları ve ilkeleri doğrultusunda Atatürk milliyetçiliğine bağlı' bireyler olarak yetiştirileceklerdir. Bilimsel bilgi ve yetkinlik, çok çok sonra, sanki ayıp olmasın diye, amaçlar arasında sayılmaktadır.

Aynı ilkeler öğretim üyeleri için de geçerli kılınmıştır. Gerçi 1982 Anayasasınının 130. maddesinde, 'öğretim üyelerinin serbestçe araştırma ve yayım yapacakları' yazılmış ama hemen ardından, 'Ancak bu yetki, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, milletin ve ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği aleyhine faaliyette bulunma serbestliği vermez' denilerek, serbestliğin sınırları belirtilmiştir.

Aydınlar Ocağı tarafından, 1983'te Milli Güvenlik Konseyi'ne sunulmak üzere hazırlanan bir raporda, 'Diğer milletlerde, kültür politikalarının tespitinde devletin doğrudan etkili olmadığını görüyoruz. Ancak o ülkeler gelişmiş, yılların süzgecinden geçmiş, oturmuş, durulmuş bir kültür çevresinin mensuplarıdır. Biz ise, yeni bir sentezin uygulayıcısıyız. Bu sebeple, düzenleyici bir tutum gereklidir' deniyordu. Raporun oldukça etkili olduğu, toplumsal hayatın istisnasız her alanına açık ya da örtük yapılan müdahalelerde görülüyordu. Düzenleyici tutum, zor kullanma dahil bütün araçların seferber edilmesiyle gerçekleştirildi.

Bir olay, düzenleyici müdahalenin kapsamını göstermesi bakımından ilginçtir. Aziz Nesin'in öncülüğünde, Aydınlar Dilekçesi başlığı altında, rejimin uygulamalarına karşı eleştirileri ve talepleri içeren bir metin hazırlanmış, o anda henüz hapsedilmemiş olan bütün önde gelen aydınlar tarafından imzalanmıştı. Gerçi imzalayanlar arasında, sonradan 'ben onu kooperatif dilekçesi sanıp imzalamıştım' diyerek geriye kaçan Öztürk Serengil gibi sanatçılar da vardı ama dilekçe, kamuoyunda o koşullarda beklenenden daha etkili olmuştu. Bu etki, yönetim tarafından, sistemli bir aydın düşmanlığı kampanyasının başlatılmasını gerek-

li kıldı. Devlet Başkanı sıfatıyla Kenan Evren, bildiriyi imzalayanları, 'okumuşlar da ne olmuş, ne bilirler, aydınmışlar, hepsini toplasan bir adam etmezler' biçiminde eleştirdi. Tam bu sıralarda, TRT eğlence programlarının baş kişisi olarak İbrahim Tatlıses parlatılmaya başlandı. İbrahim Tatlıses, istisnasız her programında cehaletiyle öğünüyordu. 'Okuma yazmam yoktur, ben onu bunu anlamam, bak bana öyle sorular sorma, ben cahilim kardeşim, hiç saklamam!' Zaten saklaması değil, her fırsatta mutlaka bunu söylemesi özellikle isteniyordu sanki. Kenan Evren ve Tatlıses, aynı mesajı dile getiriyorlardı: Okumuş adamın sonu, ya haptir ya sürgün; cahilin ödülü ise işte böyle parlatılmaktır, buyrun siz seçin! TRT ve YÖK, cehaletin yüceltilmesi, bilginin ve bilimin karalanması ve baskı altına alınması için görevlerini yeterince yaptılar. Milli Eğitim Bakanlığı ders programlarının ve kitaplarının yeniden düzenlenmesiyle, bu yarışta hiç de geri kalmadı. 'Milli tarih', 'milli coğrafya' kavramları bu dönemde ortaya atıldı ve hayat buldu. Kültür Bakanlığı, İslam klasikleri'ni, ve Türkçü düşünürlerin eserlerini yayımlayarak mücadeleye katıldı. Hasan Ali Yücel tarafından zamanında çevrilip yayımlanmış Batı Klasiklerine karşı neredeyse elli yıldır sürdürülen savaş da, Aydınlar Ocağı'nın yönlendirmesiyle böylece kazanıldı! Politika, yöneten-yönetilen ilişkisinin sürekli ve kalıcı bir egemenlik ilişkisi olarak yaşamasına hizmet eden bir araçtır. Ama bunu yalnızca örgütlü güçle, yalnızca devlet kurumlarıyla sürdürmek mümkün değildir; bu ilişkinin gündelik hayat içinde yeniden ve genişletilmiş yeniden üretimi zorunludur. Bu başarılmazsa, başka bir deyişle, yönetenlerle yönetilenler arasında gündelik hayat bazında bir kopukluk doğarsa, ortada rejim bakımından çok ciddi bir durum var demektir. 12 Eylül rejimi de bu kurala sıkı sıkıya uydu. Halkın en geri eğilimlerini, kendi politikasının dayanağı haline getirmek için, özel alanlar açtı, inançları kullandı ve geriliği yüceltti.

Çünkü devletin kendine özgü kurum ve programlarla yürürlüğe koymak istediği kültür politikaları, uygulamanın nesnesi olan toplumun, tarih içinde oluşmuş özelliklerini de gözetmek durumundaydı. Bu temel ilkenin gözetilmesi, 12 Eylül'ün kültür programlarının, 'milletin temel değerleri, milli kültürün temel unsurları' ile uyumlu olması biçiminde formüle edildi. Ancak yukarıdan gönderilenle, aşağıda duranın buluştuğu ortam, hareket halinde ve birbirini etkileyerek gelişen pek çok denetim dışı unsurdan oluşuyordu ve ortaya çıkan kombinasyon, yapısında politikanın belirleyici olduğu ancak son çözümlemede görülebilecek biçimde çeşitli, karmaşık ve değişkendi.

Bunu görebilmek için, 12 Eylül ruhunun tam anlamıyla kendisine toplumsal bir beden bularak dolaşmaya başladığı Özalı yıllara bakılmalıdır.

Köşedönücülük, işbitiricilik gibi kavramların kimlik tanımlamaya başlaması, reklam sektörünün olağanüstü büyümesi ve buna ilişkin yeni sektörlerin ve mesleklerin doğması, medya, imaj, marka gibi kavramların toplumsal etken gücüyle ortaya çıkışı, genel bir arabeskleşme, şoven milliyetçiliğin yükselişi, din, büyü, fal (astroloji) gibi 'gizli bilimler'e kitle-sel yöneliş, geçmişten korkmak ve geleceğe inanmamak...

Politika ve ekonomi, birlikte ve ayrı ayrı, bir yanda en ağır baskılar, diğer yandan alabildiğine başıboş bırakılmış bir liberalizm halinde kültürel hedeflerin gerçekleşmesini destekleyen atmosferi yarattılar.

Ne var ki önce kamu emekçilerinin 1990 Bahar Eylemleri ile, sonra aynı yıl sonunda gerçekleşen büyük Zonguldak-Ankara madenci yürüyüşü ile, kurşun örtü erimeye başladı. Şimdi aradan yaklaşık yirmi yıl geçtikten sonra, 12 Eylül rejimi tarafından başlatılan projenin eskimeye, en azından bazı özellikleri bakımından sönmeye başladığını görebiliyoruz. Tablo, 80'li, 90'lı yıllardaki kadar ağır görünmüyor. Köşedönücülük artık bir erdem olarak değil, hortumculukla eşdeğer bir alçaklık gibi algılanmaktadır. Astroloji dergilerinin sayısı da okuyucuları da önemli ölçüde azaldı. Cinci Memiş'lerin, Keto'ların korkunç saltanatı sarsıldı.

Yeni bir gericilik dalgasının yükselişi, toplumsal hareketi yeniden yenilgiye uğratmayı deneyecek yeni bir politik hareketin zaferini bekleyecektir. Ama onun olanakları aynı zamanda, halk hareketinin zaferinin de olanaklarıdır.

Not

1) Bu yazı boyunca "kültür", siyasal hegemonyanın bir bileşeni olarak kazandığı işlevle ele alınacaktır.